

Marmara Bölgesi Bağcılığının Ekonomik Önemi ve Yaş Üzüm Maliyetleri

Erkan REHBER*
İ. Hakkı İNAN**
Cihat TÜRK BEN***

ÖZET

Marmara Bölgesi 1986 yılı verilerine göre, tarımsal bölgeler içinde bağ alanları itibariyle Türkiye genelinde % 6.89 oranı ile 7. sırada yer alırken, üretimde % 9.11 oranı ile 5., verimde ise 661 kg/da ile 2. sırada yer almaktadır. Bölgede önemli sofralık ve şaraplık üzüm çeşitleri üretilmektedir.

Bölgede bağ alanı ve üzüm üretiminin yaklaşık % 80'ine sahip Bursa, Sakarya ve Tekirdağ illerinde yapılan 80 anket sonuçlarına göre 1987 yılı yaş üzüm maliyetleri şaraplık üzümlerde 133.60 TL/kg, sofralık üzümlerde ise 154.50 TL/kg olarak tahmin edilmiştir. Aile işgücü ücret karşılığı dışındaki nakdi harcama gerektirmeyen masraflar dikkate alınmazsa, sofralık üzümlerde üretim maliyetleri içerisinde, en yüksek paya % 31.20 oranı ile işçilik masrafları sahiptir. Bunu % 15.00 oranı ile mücadele ilaç bedeli izlemektedir. Makina ve hayvan kirasının oranı % 11.09, gübre bedeli payı ise % 4.60'dır. Şaraplık üzümlerde yine işçilik masrafları % 36.10 ile ilk sırayı alırken, bunu % 11.27 oranı ile makina ve hayvan kirası izlemekte, mücadele ilaç ve gübre bedelinin payları ise sırasıyla % 6.20 ve % 3.67 olmaktadır.

Şaraplık üzümlerde, 1987 yılı çiftçi eline geçen fiyat 147.- TL/kg iken, sofralık üzümlerde 252.- TL/kg'dır. Yaş üzüm maliyetleri dikkate alındığında üreticilerin

* Doç. Dr.; U.Ü. Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü Başkanı.

** Prof. Dr.; Trakya Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tekirdağ.

*** Yard. Doç. Dr.; U.Ü. Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü.

de anketlerde belirttiği gibi, bu fiyat seviyeleri oldukça tatminkârdır. Bölge bağcılarının girdi fiyatlarının yüksekliği, pazarlık gücü eksikliği ve etkin bir pazarlama sisteminin olmayışı gibi önemli ekonomik sorunları bulunmaktadır.

SUMMARY

The Economic Importance of Viticulture and Grape Production Costs in Marmara Region

According to the statistical data of 1986, Marmara Region takes 7th place with a 6.89 % and 5th place with a 9.11 % in acreage and production of grapes respectively, while taking 2 nd place with its yield of 661 kg per decare, among the nine agricultural regions of Turkey. Important table and vine-grape varieties have been grown in the region.

Grape production costs were estimated for wine-grapes as 133.60 liras and for table-grapes as 154.50 liras per kilogram in the 1987 production season, using the survey data collected from a sample of 80 farmers in the provinces of Bursa, Sakarya and Tekirdağ which have approximately 80 % of grape acreage and production of the region. Labor cost has the highest share with its 31.20 % in the total production cost of table-grapes when the non-cash costs were not taken into consideration, excluding the family labor cost. Chemicals cost followed labor cost with its 15.00 %. The share of the machinery and animal rents and fertilizer cost are 11.09 and 4.60 % respectively. In the same way, labor cost has the highest share with a 36.10 % in the production cost of vinegrape. The share of the machinery and animal rents, chemicals and fertilizer costs are 11.27, 6.20 and 3.67 % respectively.

The price recieved by the farmers was 147.- liras per kilogram for winegrape while it was 252.- liras/kg, for table grape in 1987. When we take into consideration production costs, these prices were found at a rather satisfactory level as indicated by the interviewed farmers.

The main problems of the grape producers of this Region are the steady increase in the prices of main inputs, lack of bargaining power and an efficient marketing system.

GİRİŞ

Bağcılık dünyada olduğu gibi Türkiye'de de önemli tarımsal faaliyet alanlarından birisidir. Anadolu, dolayısıyla Türkiye asma kültürünün anavatanıdır (Oraman, 1963). Türkiye 1985 yılı verilerine göre 665 bin hektar ile dünya bağ alanlarının % 7.06'sına, 3300 bin ton ile dünya üzüm üretiminin % 5.20'sine sahip olarak, diğer ülkeler arasında 5. ve 6. sıralarda yer almaktadır (Anonymous, 1986).

Türkiye'nin her tarımsal bölgesinde bağcılığa yer verilirken, bağcılık bölgelerin ekolojik özelliklerine, tüketim ve değerlendirme alışkanlıklarına göre farklı karakterler kazanmıştır. Türkiye'de yer alan 9 tarımsal bölgeden birisi olan Mar-

mara Bölgesi de özellikle şaraplık ve sofralık üzüm üretimi içinde, üretim karakteristikleri ile özel bir öneme sahiptir.

Bu araştırmada Marmara Bölgesinde bağcılığın ekonomik açıdan önemi ve Türkiye bağcılığındaki yeri üzerinde durularak, bölgede üretilen şaraplık ve sofralık yaş üzüm maliyet tahminleri yapmak, bölge bağcılarının temel ekonomik sorunlarını belirleyip çözüm önerileri getirmek amaçlanmıştır.

MATERYAL VE METOD

Araştırmada yayınlanmış istatistik veriler ve araştırma sonuçları yanında anket yoluyla elde edilen bilgiler kullanılmıştır.

Anket yoluyla bilgi toplamada, Marmara Bölgesinde yer alan 7 ilden 1985 yılı verilerine göre bölge üretiminin % 80'ine sahip Bursa, Sakarya ve Tekirdağ illeri araştırma alanı olarak seçilmiştir (Anonymous, 1987a).

Gayeli olarak bu üç ilin bölge üretimindeki payları gözönüne alınıp Bursa'da 30, Tekirdağ'da 30 ve Sakarya'da 20 olmak üzere toplam 80 adet anket yapılmıştır. Yapılan anketlerden Tekirdağ'a ait olan 30 adedi şaraplık üzüm maliyeti için kullanılırken, bu anketlerden 10'u aynı zamanda sofralık üzüm maliyeti amacıyla kullanılmış, böylece Bursa ve Sakarya'da yapılan anketlerle birlikte 60 adet anket de sofralık üzüm maliyet hesabı için değerlendirilmiştir.

Elde edilen bilgiler, bölge bağcılığının ekonomik önemi ve sorunlarını belirlemek amacıyla genel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Maliyet hesabında ise, işçilik masrafları, cari giderler yanında, faiz (üretim masrafları x % 17), idari ücret karşılığı (üretim sarfları x % 3), tesis masrafları amortisman payı ve arazi kirası karşılığı olarak çıplak arazi kıymetinin % 5'ini içeren hesaplanmış masraflar dikkate alınmıştır (Açıl, 1980).

MARMARA BÖLGESİ BAĞCILIĞININ EKONOMİK ÖNEMİ

Marmara Bölgesi sofralık ve şaraplık en nefis üzümlerin yetiştiği bir bölgedir. Trakya genellikle şaraplık, Anadolu yakası ise önemli sofralık çeşit alanlarına sahiptir. Tablo 1'den de izleneceği gibi, Marmara Bölgesi 41 355 hektar bağ alanı ile Türkiye toplam bağ alanının % 6.89'una sahip olarak bölgeler arasında 7. sırada yer alırken, Türkiye toplam üzüm üretimi içinde 273 362 ton üretim miktarı ve % 9.11 oranı ile 5. sırada yer almaktadır (Anonymous, 1988). Dekara verim açısından ise 661.00 kg ile en yüksek verime sahip ikinci bölgedir.

Bölge için, bağ alanı, üretim ve verim değerleri zaman serisi içinde incelendiğinde, Türkiye'deki genel değişmeye paralel olarak 1979 yılına kadar bir artış olmuş, aynı yıl bağ alanları 57 542 hektara kadar yükselmiştir (Anonymous, 1983; Anonymous, 1988). Bu yıldan itibaren bağ alanlarında sürekli bir azalma gözlenmektedir. Üzüm veriminde yine yıldan yıla dalgalanmalar gözlenirken, en yüksek değerine 1986 yılında ulaşmıştır.

Tablo: 1
Türkiye'de Bölgelere Göre Bağ Alanları, Üzüm Üretim ve Verim Durumları (1988)

Bölgeler	Bağ Alanı		Üretim		Verim (kg/da)
	(Ha)	(%)	(Ton)	(%)	
Ortakuzey	65 415	10.90	188 589	6.29	288 30
Ege	146 948	24.49	1 061 721	35.39	722 51
Marmara	41 355	6.89	273 362	9.11	661 00
Akdeniz	115 149	19.19	579 267	19.31	503 06
Kuzeydoğu	2 346	0.39	12 431	0.41	529 88
Güneydoğu	76 280	12.72	317 870	10.60	416 71
Karadeniz	2 650	0.44	11 884	0.40	448 45
Ortadoğu	47 463	7.91	220 200	7.34	463 94
Ortagüney	102 394	17.07	334 676	11.16	326 85
TÜRKİYE TOPLAMI	600 000	100.00	3 000 000	100.00	500 000

Marmara Bölgesinde yer alan iller, illerin bağ alanları üretim ve verim durumları Tablo 2'de özetlenmiştir. Tablodan da görüleceği gibi, bölgede bağ alanı itibariyle Bursa ili % 44.58'lik oranı ile ilk sırayı alırken, bu ili % 20.02 oranı ile Sakarya ve % 12.26 oranı ile Tekirdağ ili izlemektedir. Bölgede yer alan diğer 4 ilin payları ise % 10'un altında bulunmaktadır. Bölge üzüm üretiminde ise yine bu üç il ilk sıraları almaktadır. Ancak, alan olarak Sakarya ili ikinci sıradayken, verim düşüklüğü nedeniyle üretimde Tekirdağ'dan sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Bu üç ilin, toplam bölge üretimindeki payları da sırasıyla % 44.79, 22.50 ve 16.97'dir. 1986 yılı verilerine göre bölgede en yüksek verim 814.35 kg/da

Tablo: 2
Marmara Bölgesinde İllere Göre Bağ Alanları, Üzüm Üretim ve Verim Durumları (1988)

İller	Bağ Alanı		Üretim		Verim (kg/da)
	(Ha)	(%)	(Ton)	(%)	
Bursa	18 437	44.58	122 423	44.79	664.01
Edirne	2 763	6.68	21 657	7.92	783.82
İstanbul	998	2.41	3 550	1.30	355.71
Kırklareli	2 345	5.67	12 522	4.58	533.99
Kocaeli	983	2.38	5 315	1.94	540.69
Sakarya	8 277	20.02	46 395	16.97	560.53
Tekirdağ	7 552	18.26	61 500	22.50	814.35
TOPLAM	41 355	100.00	273 362	100.00	661.00

ile Tekirdağ iline aittir. Daha önce de açıklandığı gibi bölge ortalaması 661.00 kg/da'dır.

Bölgede Bursa-İznik ilçesi ve Sakarya-Alifuatpaşa ilçeleri ihraçlık sofralık üzüm üretimleri ile dikkati çekmektedirler. İznik'te yetiştirilen Müšküle çeşidi, geç olgunlaşan ve depolama özellikleri iyi olan bir çeşit olarak iç ve dış piyasalarda önemli bir yere sahiptir. Alifuatpaşa'da ise yine ihraçlık karakterdeki Müšküle, Razakı ve Kartal çeşitleri yetiştirilmektedir. Bunların yanında Erenköy beyazı, Çavuş, Hafızali, Balbal, Alphonse Lavallée, Hamburg Misketi bölgede yoğun olarak yetiştirilen çeşitlerdir (Fidan, 1974).

Marmara Bölgesi Trakya kısmı da özellikle şaraplık üzüm üretimi açısından önem taşımaktadır. Trakya-Marmara Bölgesinin Türkiye şarap üretiminde % 35-40 gibi yüksek bir paya sahip olduğu ifade edilmektedir (İnal ve Reynier, 1983). Bölgede yetiştirilen başlıca şaraplık çeşitler ise Yapıncak, Semillion, Papazkarası, Karasakız, Cinsault, Gamay'dır.

MARMARA BÖLGESİ YAŞ ÜZÜM MALİYETLERİ

Yaş üzüm maliyetlerini belirlemek amacıyla anket yoluyla derlenen bilgiler, sofralık ve şaraplık üzümler için ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Tablo 3'den de izleneceği gibi, şaraplık üzüm maliyeti Tekirdağ ili için hesaplanmış ve 136.60 TL/kg olarak bulunmuştur. Hesaplanmış değerler (Üretim masrafları faizi (% 17), idari ücret karşılığı (% 3), tesis masrafları amortisman payı ve çıplak arazi kıymetinin % 5'den faizi) dikkate alınmazsa maliyet içinde % 36.30 ile en önemli masraf kalemi işçilik giderleridir. Diğer yandan önemli üretim girdisi olan gübre ve mücadele ilacı bedelinin oranları ise sırasıyla % 3.67 ve % 6.20'dir. Genellikle sürme, çapalama ve nakliye masraflarını ifade eden makine ve hayvan kirası masraf kaleminin ise, toplam maliyet içindeki payı % 11.27'dir.

Bölge sofralık üzüm maliyetinin hesaplanmasında ise, inceleme alanına giren Tekirdağ, Sakarya ve Bursa illeri için ayrı ayrı hesaplamalar yapıldığı gibi bu üç ilin ortalaması olarak, bölge için maliyet tahmini yapılmıştır. Bölge ortalamasında maliyet 154.50 TL/kg iken, Tekirdağ, Sakarya ve Bursa illerinde sırasıyla 127.60, 149.80 ve 167.00 TL/kg'dır. Hesaplanmış masraf unsurları dışında yine ilk sırada işçilik masrafları en önemli masraf kalemidir. Bu masraf unsurunun oranı iller itibariyle % 28.32, 30.53 ve 38.67 gibi değerler alırken bölge ortalaması olarak % 31.20'dir. Gübre girdisi için yapılan masrafların bölge ortalaması olarak oranı % 4.60 iken, il düzeyinde 3.91, 3.70 ve 5.20 gibi değerler almaktadır. Mücadele ilaç bedelinin toplam masraflar içindeki oranı ortalama olarak % 15'le ikinci önemli masraf unsurunu oluşturmaktadır. Bu oran Tekirdağ ilinde % 6.95 gibi küçük bir değer alırken, Bursa'da % 16.93'e ulaşmaktadır. Makina ve hayvan kirası için yapılan masrafların oranı ise bölge ortalamasında % 11.09 iken, diğer bazı girdiler, vergi ve koruma ücretini içeren diğer giderler kaleminin payı ise % 1.67'dir.

Tablo: 3
Marmara Bölgesi Yaş Üzüm Maliyetleri

Üretim Masrafları	ŞARAPLIK				SOFRALIK						
	Tekirdağ		Tekirdağ		Sakarya		Bursa		Bölge Ortal.		
	TL/Da	%	TL/Da	%	TL/Da	%	TL/Da	%	TL/Da	%	
- İşçilik M.	39 334.34	36.10	52 049.50	38.67	33 438.80	28.32	50 816.94	30.53	45 130.90	31.20	
Carî Giderler											
- Gübre bedeli	4 018.50	3.67	5 266.70	3.91	4 401.00	3.73	8 659.34	5.20	6 634.50	4.60	
- Mücadele ilacı b.	6 745.65	6.20	9 355.10	6.95	18 503.76	15.67	28 177.30	16.93	21 677.50	15.00	
- Mak. ve Hayv. K.	12 283.40	11.27	15 340.20	11.40	14 760.70	12.50	17 173.82	10.32	16 041.60	11.09	
- Diğer	332.50	0.30	2 311.50	1.72	531.50	0.45	3 742.40	2.25	2 408.30	1.67	
- Hesaplanmış masraf	46 291.16	42.46	50 264.63	37.35	46 429.54	39.33	57 882.40	34.77	52 694.10	36.44	
TOPLAM	109 005.55	100.00	134 587.63	100.00	118 065.30	100.00	166 452.20	100.00	144 586.90	100.00	
Verim (Kg/Da)	798		1055		788		997		936		
1 Kg. Yaş Üzüm Maliyeti	136.60		127.60		149.80		167.00		154.50		

SONUÇ VE ÖNERİLER

Marmara Bölgesi, Türkiye'de yer alan 9 tarımsal bölge içinde sahip olduğu bağ alanları ve üzüm üretimi ile 7. ve 5. sıraları alırken, sofralık üzüm ihracatı ve şarap üretimi dikkate alındığında büyük önem kazanmaktadır. Bölgede yetiştirilen başta Müsküle ve Razakı olmak üzere, sofralık çeşitlerin, toplam yaş üzüm ihracatındaki payı 1970'li yıllarda % 90 civarında iken, 1985 yılında bu iki üzüm çeşidinin toplam sofralık üzüm dışsatımı içindeki payı % 15 kadar gerilemiştir (Fidan, 1974; Anonymous, 1983; Anonymous, 1987 b). Bunda diğer üzüm çeşitleri yanında kuru üzüm olarak değerlendirilen Sultani çekirdeksiz çeşidinin sofralık olarak ihracaatta yer alması rol oynamıştır.

Trakya-Marmara Bölgesi Türkiye şarap üretiminde de % 35-40 payı ile önemli bir yere sahiptir. Bu bölgede yetiştirilen şaraplık üzümleri işleyebilecek kapasitede şarap tesisi bulunmaktadır (İnal, 1983).

Bölgede 1987 üretim yılı verilerine göre 1 kg şaraplık yaş üzüm maliyetinin 136.60 TL, sofralık üzüm maliyetinin ise 154.50 TL olduğu tespit edilmiştir. Maliyetler arasındaki bu fark, sofralık çeşitlerde özellikle hasat, ambalajlama yanında mücadele masraflarının daha yüksek olması nedeniyle, dekara düşen üretim masraflarının yüksekliğinden kaynaklanmaktadır. Sofralık üzüm maliyeti açısından da iller arasında önemli farklar bulunmaktadır. Tekirdağ ilinde dekara düşen üretim masrafları, Sakarya iline göre yüksek olmasına rağmen, verimin yüksek olması nedeniyle, maliyet bu ilde en düşük seviyesindedir. Bursa ilinde ise dekara verim düzeyi, bölge ortalamasının üzerinde olmasına rağmen, sulama, mücadele masraflarının yüksekliği, dekara düşen üretim masraflarının ve üzüm maliyetinin diğer illere göre yüksek olması sonucunu doğurmaktadır.

Üzüm üretiminde, belleme, çapalama gibi emeğe dayalı işlemlerin büyük ölçüde makine ve hayvan gücü ile yapılmasına rağmen, üretim masraflarında işçilik giderlerinin % 36.10 ve % 31.20 gibi yüksek oranlarda bulunması, bağcılığın emek-yoğun bir üretim şekli olduğunu göstermektedir.

Ortalama maliyetleri düşürmede, bölge koşullarına göre masrafları azaltmanın bir yol olmayacağı gözükmektedir. Üretimle ilgili teknik işlemlerin usulüne göre, zamanında ve yeterince (özellikle gübreleme, tarımsal mücadele, hasat kayıplarının önlenmesi, vb.) yapılması, maliyetleri düşürmede tek yol olarak düşünülebilir. Bu şekilde, üretim masraflarında belirli bir yükselme bile olsa, ortaya çıkacak üretim artışları maliyetlerin düşmesinde etken olacaktır.

Şaraplık üzümlerde çiftçi eline geçen fiyat ortalama olarak 147 TL/kg iken, sofralık üzümlerde bu değer ortalama 252 TL/kg'dır. Bu fiyatlar, maliyetlerle karşılaştırıldığında, şaraplık üzümlerde 10 TL/kg ve sofralık üzümlerde ise 100 TL/kg'lık bir kâr marjı gözükmektedir. Bu verilerden hareketle çiftçinin bağcılıktan elde edeceği tarımsal geliri değerlendirirken, işçilik giderleri içinde, çiftçi ailesi ücret karşılığının yer aldığına ve maliyet masrafları içindeki, hesaplanan

masraf kalemlerinin varlığına dikkat etmek gerekmektedir. Şaraplık ve sofralık üzüm fiyatlarındaki bu önemli fark, bir bölüm şaraplık üzümlerin sofralık olarak değerlendirilmesine yol açtığı gibi, üreticilerde sofralık üzüm üretme eğilimi de yaratmaktadır (Osmanlıoğlu, Erkal, Şafak, Ergun, 1983). Genel olarak çiftçi eline geçen fiyat seviyeleri değerlendirildiğinde, anket yapılan üreticilerin de belirttiği şekilde, 1987 yılı fiyatları, maliyet değerlendirmelerinde de görüldüğü gibi tatminkâr düzeydedir.

Özellikle İznik yöresinde, sınırlı da olsa bazı üreticilerin plastik örtü kullanılarak veya doğrudan açıkta bırakıp, hasadı geciktirme yoluyla yükselen fiyatlardan yararlanma eğilimleri dikkat çekicidir. Üreticilerin bilinçsizce uyguladıkları bu konu teknik açıdan incelenip, üreticilere yararlı bir uygulama haline dönüştürülebilir.

Bölge üzüm üreticilerinin temel sorunlarını genel olarak Türkiye tarımının sorunlarından ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu konuda en önemli sorunlar girdi sağlanmasındaki güçlükler, girdi fiyatlarının yüksekliği, pazarlama koşullarının olumsuzluğu ve fiyat stabilizasyonunun bulunmayışdır. Bu konuda mücadele ilaç fiyatlarındaki hızlı yükselmeler, satış fiyatları yüksek olmasına rağmen ödeme koşullarındaki olumsuzluk ve belirsizlik en belirgin örneklerdir. Bu problemlerin tek çözümü üreticilerin kurup, sahip oldukları kooperatif ve benzeri örgütlenmelerdir. Bu örgütler hem girdi sağlamada, üretici sorunlarına çözüm getireceği gibi (zamanında alabilme, pazarlık gücü vb.), ürün pazarlanmasında da belirsizlikleri ortadan kaldıracak ve pazar stabilizasyonunun sağlanmasına yardımcı olacaktır. Bağcılığa başlama ile, ürün alma arasındaki süre düşünülürse diğer uzun ömürlü bitkisel üretim faaliyetlerinde olduğu gibi üzüm üretiminde de özellikle pazar stabilizasyonu çok önemli bir konudur.

KAYNAKLAR

- ANONYMOUS, 1983: Bağcılığın Yoğun Olduğu Bazı Yörelerde Üzüm Üretim Tekniklerinin Ekonomik Analizi, Maliyet ve Pazarlanması, Atatürk Bahçe Kültürleri Araştırma Enst., Yalova.
- ANONYMOUS, 1986: FAO Production Yearbook, FAO Statistic Series No: 40, Rome, Italy.
- ANONYMOUS, 1987a: Tarımsal Yapı ve Üretim 1985, DİE, Yayın No: 1236, Ankara.
- ANONYMOUS, 1987b: Dış Ticaret İstatistikleri 1985, DİE, Yayın No: 1217, Ankara.
- ANONYMOUS, 1988: Tarımsal Yapı ve Üretim 1986, DİE, Yayın No: 1275, Ankara.
- AÇIL, A. F. 1980: Tarımsal Ürün Maliyetlerinin Hesaplanması ve Memleketimiz Tarımsal Ürün Maliyetlerindeki Gelişmeler, A.Ü. Zir. Fak. Yay. No: 665,

2. Baskı, Gelişim Matbaası, Ankara.

- FİDAN, Y. 1974: Türkiye Yaş Üzüm İhracatının Bölgeler İtibariyle Görünümü, A.Ü. Zir. Fak. Yıl. 1973, s. 368-392, A.Ü. Basımevi, Ankara.
- İNAL, S. 1983: Bağcılığın Türkiye Tarımındaki ve Dünya Bağcılığındaki Yeri. TOKB Zir. İşl. Gen. Md. Bağcılıkla İlgili Müessesemiz Yayınları ve Seminer Notları, Cilt 1, s. 30-40. Bağcılık Araştırma Ens. Yay. No: 24, Tekirdağ.
- İNAL, S. ve REYNIER, A. 1983: Trakya-Marmara Bağcılığının Sorunları ve Çözüme İlişkin Öneriler Konusunda Teknik Rapor, TOKB, Zir. İş. Gen. Müd. Bağcılıkla İlgili Müessesemiz Yayınları ve Seminer Notları, Cilt 1, s. 24-30, Bağcılık Araştırma Enst. Yay. No: 24, Tekirdağ.
- ORAMAN, N. 1963: Modern Bağcılık, A.Ü. Zir. Fak. Yay. No: 137, A.Ü. Basımevi, Ankara.
- OSMANLIOĞLU, E., ERKAL, S., ŞAFAK, A. ve ERGUN, E. 1983: Tekirdağ İli Şarköy İlçesi Bağ İşletmelerinde Üzüm Üretimi, Değerlendirilmesi, Maliyeti ve Pazarlaması İle Sorunlarına İlişkin Bir Araştırma, Atatürk Bahçe Kültürleri Araştırma Enst., Yalova.